

Grönbok - Upphovsrätten i kunskapsekonomin

Justitiedepartementet

2008-09-18

Dokumentbeteckning

KOM (2008) 466 slutlig
Grönbok Upphovsrätten i kunskapsekonomin

Sammanfattning

Kommissionen presenterade den 16 juli 2008 grönboken ”Upphovsrätten i kunskapsekonomin”. Syftet med grönboken är att stimulera till debatt om hur ny kunskap av betydelse för forskning, vetenskap och utbildning bäst kan spridas via Internet.

Grönboken behandlar de allmänna och specifika frågor som rör de undantag och inskränkningar (fortsättningsvis används endast uttrycket undantag) i upphovsrätten som är av störst betydelse för kunskapsspridning och frågan om dessa undantag bör ses över i en tid där spridning i digitaliserad form är dominerande. De aktuella undantagen återfinns i direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället, det s.k. infosoc-direktivet. Det gäller undantag för bibliotek och arkiv, för personer med funktionshinder och undantag inom utbildnings- och forskningsområdet.

Grönboken väcker även frågan om det bör införas ett nytt undantag för användarskapat innehåll, dvs. ett undantag som skulle medge att befintligt upphovsrättsligt skyddat material utan rättighetshavarens tillstånd skulle kunna få användas för att skapa nya verk eller verk som bygger vidare på det ursprungliga verkets innehåll.

I grönboken ställs en rad frågor för att få en så allsidig belysning som möjligt från intressenter på området. Synpunkter ska ha inkommit till kommissionen senast den 30 november 2008.

1.1 Ärendets bakgrund

Inom upphovsrätten är balansfrågor viktiga. Det måste göras en skälig avvägning mellan rättigheter och intressen hos olika kategorier av rättighetshavare å ena sidan och användare av skyddade verk å andra sidan. Från upphovsmannens ensamrätt finns därför en rad undantag av att kunna använda verk utan tillstånd från upphovsmannen. I direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället, det s.k. infosoc-direktivet, fastställdes en uttömmande förteckning över undantag. Undantagen är, förutom i ett fall, inte tvingande för medlemsstaterna. Genom förteckningen har en viss grad av harmonisering uppnåtts eftersom medlemsstaterna inte kan behålla eller införa undantag som inte finns upptagna i förteckningen. Det finns däremot fortfarande skillnader mellan medlemsstaternas lagstiftning just på grund av att undantagen i huvudsak inte är tvingande, både vad gäller vilka undantag respektive lagstiftning medger och hur dessa undantag är utformade.

Sedan infosoc-direktivet förhandlades och antogs 2001 har den tekniska utvecklingen fortsatt i hög fart samtidigt som social och kulturell praxis ändrats. Grönboken ställer frågan om den avvägning beträffande undantagen som gjordes i infosoc-direktivet fortfarande står sig eller om den tekniska utvecklingen sedan dess har gjort att undantagen bör ses över.

Grönboken är inriktad på frågor om hur forskning, vetenskap och utbildningsmaterial sprids till personer med funktionshinder och till allmänheten. Den är alltså inriktad på frågan om kunskaper cirkulerar fritt på den inre marknaden. Allt material som är av värde för att öka våra kunskaper avses, inte bara vetenskapligt och pedagogiskt material.

Grönboken riktar sig till vetenskapsmän, forskare och studenter, men också personer med funktionshinder och en bred allmänhet. Alla som vill öka sina kunskaper och sina utbildningsnivåer med hjälp av Internet omfattas, vilket enligt grönboken leder till ökad integration och lika möjligheter.

Samtidigt som grönboken tar upp tankar om ökad spridning av upphovsrättsligt skyddad material poängteras särskilt att ett starkt skydd för upphovsrätten är av avgörande betydelse för det intellektuella skapandet. Genom upphovsrätten säkerställs det att kreativiteten bevaras och utvecklas, vilket ligger i såväl upphovsmäns som användares intresse.

1.2 Förslagets innehåll

Grönboken innehåller följande delar:

Undantag för bibliotek och arkiv: Vad gäller bibliotek och arkiv finns två centrala frågeställningar; dels hur upphovsrättsligt skyddat material digitalt ska få bevaras (kopieras), dels hur detta material ska få överföras till allmänheten. I infosoc-direktivet finns undantag för både överföring och kopiering, men undantagen är begränsade på olika sätt. Medlemsstaterna får föreskriva undantag för bibliotek och arkiv m.fl. dels för att i särskilda fall, t.ex. för bevarandeändamål, kopiera verk om det sker utan ekonomisk vinning, dels för att överföra verk till enskilda i forskningssyfte eller för privata studier genom särskilt avsedda terminaler i institutionens lokaler.

I grönboken ställs frågor om räckvidden för undantaget bör klargöras t.ex. beträffande det antal kopior som får göras och beträffande omfattningen av vad som får kopieras, t.ex. om hela bibliotekssamlingar får skannas.

Grönboken tar i sammanhanget även upp problematiken med s.k. anonyma verk, som särskilt aktualiseras i samband med omfattande digitaliseringsprojekt. Problemen gäller främst rättighetsklarering.

Undantaget till förmån för funktionshindrade: Infosoc-direktivet ger möjlighet för medlemsstaterna att införa undantag för användning av verk för personer med funktionshinder om användningen har direkt samband med funktionshindret och är av icke-kommersiell natur. I ingressen till direktivet framhålls särskilt att medlemsstaterna bör vidta alla åtgärder för att underlätta tillgången till verk för personer med funktionshinder.

Alla medlemsstater har infört undantag, men det finns skillnader, t.ex. för vilka kategorier av funktionshinder som undantaget gäller. I vissa medlemsstater krävs att ersättning betalas till rättighetshavarna.

Grönboken konstaterar att ett gemensamt problem för personer med funktionshinder är kostnaderna i tid och pengar för att få fram användbara kopior av böcker som antingen bara finns i pappersform eller i en digital form som inte lätt kan konverteras till exempelvis punktskrift. Rättighetshavarnas problem är att tillhandahållanden i digital form så lätt kan kopieras och spridas på Internet. Därför måste användningen garanteras mot piratkopiering och missbruk. En möjlig metod att lösa problemen, enligt grönboken, skulle kunna vara att specialiserade bibliotek eller organisationer som företräder personer med funktionshinder förhandlar och ingår avtal med rättighetshavare.

Användning av verk för undervisnings- och forskningsändamål: Enligt infosoc-direktivet får medlemsstaterna införa undantag för användning av verk i illustrativt syfte inom undervisning och forskning utan ekonomisk vinning. Användningen får också innefatta distansundervisning. Undantagsmöjligheten har dock inte behandlats enhetligt av medlemsstaterna. Om samma handling behandlas olika i olika medlemsstater

kan det enligt grönboken leda till bristande rättslig förutsebarhet, särskilt om utbildning eller forskning genomförs på gränsöverskridande basis.

De flesta medlemsstater gör inte någon skillnad mellan analog och digital kopiering inom undervisnings- och forskningsområdet, men det finns fortfarande medlemsstater där kopiering utan upphovsmannens tillstånd är begränsad till analog kopiering. Enligt grönboken förhindrar detta ett fullt utnyttjande av teknikens fulla potential som särskilt slår mot distansundervisning, vilket även får följder för personer med funktionshinder.

Andra skillnader gäller längden på de utdrag ur verk som får kopieras eller göras tillgängliga för utbildnings- och forskningsändamål och vilka institutioner som kan utnyttja undantaget.

Mot bakgrund av dessa skillnader har önskemål framförts om att i direktivet införa ett tvingande undantag med klart definierad räckvidd för utbildning och forskning. Detta behöver dock inte innebära att tillämpningsområdet utvidgas jämfört med vad som gäller enligt infosoc-direktivet eftersom rättighetshavarnas intressen samtidigt måste beaktas.

Användarskapat innehåll: Enligt grundläggande upphovsrätt krävs tillstånd från den ursprungliga rättighetshavaren om någon t.ex. vill bearbeta ett verk. Det har från vissa håll föreslagits att ett undantag för s.k. omgestaltande användarskapat innehåll borde införas. Bakgrunden är att användare av upphovsrättsligt skyddat material i ökande utsträckning också själva skapar innehåll med hjälp av delar av andras skyddade verk. Infosoc-direktivet innehåller i sin nuvarande skrivning inte något särskilt undantag för att befintligt, upphovsrättsligt skyddat material utan tillstånd från rättighetshavaren skulle kunna användas för att skapa nya verk eller verk som bygger vidare på det ursprungliga verkets innehåll. Ändamålet med ett undantag för användarskapat innehåll skulle enligt grönboken bl.a. vara att främja innovativ användning av verk.

I grönboken poängteras att ett eventuellt införande av ett undantag för användarskapat innehåll måste vara noga preciserat och begränsat till korta utdrag för att vara förenligt med upphovsmannens ensamrätt att bestämma över bearbetningar av verket.

1.3 Gällande svenska regler och förslagets effekt på dessa

Som huvudregel enligt upphovsrättslagen har upphovsmannen ensamrätt att bestämma över hur hans eller hennes verk får användas. Denna ensamrätt balanseras mot en rad viktiga allmänna och enskilda intressen av att kunna använda verk utan tillstånd från upphovsmannen. I de nordiska länderna finns sedan länge ett väl utvecklat system av undantag. Enligt nu gällande svensk lagstiftning finns undantag bl.a. för framställning av exemplar för undervisningsändamål, framställning och spridning av exemplar inom vissa

arkiv och bibliotek, framställning av exemplar m.m. till personer med funktionshinder och framställning av samlingsverk för användning vid undervisning. Förutom ovannämnda undantag finns i svensk lagstiftning ett antal s.k. avtalslicenser, dvs. bestämmelser om ett förenklat sätt att få tillstånd ett avtal om användning av upphovsrättsligt material. Avtalslicenser finns bl.a. för framställning av exemplar inom undervisningsverksamhet och för arkivs och biblioteks möjligheter att överföra verk till allmänheten m.m.

Någon motsvarighet till ett särskilt undantag för användarskapat innehåll finns inte i nu gällande svensk lagstiftning. Bearbetningsrätten ingår i rättighetshavarens ensamrätt. Däremot finns undantag för t.ex. citat. Dessutom är upphovsrätten ett formskydd, dvs. ett skydd för upphovsmannens personliga sätt att uttrycka sig. Varken idéer eller fakta skyddas av upphovsrätten. Det innebär att det är fritt att med egna ord återge innehållet ur ett upphovsrättsligt skyddat verk, t.ex. genom ett referat.

Eventuella effekter på gällande svensk lagstiftning går inte att ta ställning till i nuläget eftersom grönboken inte innehåller några konkreta förslag.

1.4 Budgetära konsekvenser / Konsekvensanalys

Grönboken bedöms inte medföra några budgetära konsekvenser. Ingen konsekvensanalys är i nuläget genomförd eftersom det inte finns några förslag att ta ställning till.

2 Ståndpunkter

2.1 Preliminär svensk ståndpunkt

Svensk ståndpunkt bereds för närvarande inom regeringskansliet.

2.2 Medlemsstaternas ståndpunkter

Ej kända.

2.3 Institutionernas ståndpunkter

Ej kända.

2.4 Remissinstansernas ståndpunkter

Grönboken har remitterats till en bred krets intressenter bestående av myndigheter och intresseorganisationer. Remisstiden går ut den 6 oktober 2008.

3.1 Rättslig grund och beslutsförfarande

Inte relevant då det inte handlar om en rättsakt som ska förhandlas eller beslutas.

3.2 Subsidiaritets- och proportionalitetsprincipen

I nuläget finns inte skäl att gå in på subsidiaritets- och proportionalitetsprincipen eftersom grönboken endast avser att inhämta intressenternas synpunkter.

4 Övrigt

4.1 Fortsatt behandling av ärendet

Kommissionens syfte med grönboken är att få in synpunkter från alla intressenter på området. Svar och kommentarer beträffande innehållet i grönboken ska ha inkommit till kommissionen senast den 30 november 2008.

4.2 Fackuttryck/termer

Med termen "kunskapsekonomi" avses ekonomisk verksamhet som grundas på intellektuella resurser som sakkunskap och expertis och där kunskap och utbildning behandlas som en kommersiell tillgång.

"Anonyma verk" är verk som fortfarande är upphovsrättsligt skyddade men där rättighetshavaren inte kan identifieras eller lokaliseras.

"Avtalslicens" är en nordisk kollektiv avtalslösning där en organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området, med stöd av lag, har möjlighet att ingå avtal om visst utnyttjande av verk inte bara för sina egna medlemmar utan även för upphovsmän som inte företräds av organisationen.